

СВЕТСКИ АНТИДОПИНГ КОДЕКС И СВЕТСКИ ПРОГРАМ БОРБЕ ПРОТИВ ДОПИНГА

Циљеви Светског антидопинг кодекса и Светског програма борбе против допинга су:

- Штитити темељна права спортиста учествовања у спорту лишеном допинга и тиме промовисати здравље, праведност и једнакост спортиста широм света
- Осигуравати усклађене, координисане и делотворне програме за борбу против допинга на међународном и националном нивоу с обзиром на откривање, одвраћање и сузбијање допинга.

КОДЕКС

Кодекс је темељни и универзални документ на којем се заснива Светски програм борбе против допинга у спорту. Циљ Кодекса је побољшати борбу против допинга кроз свеопште усклађивање најбитнијих елемената борбе против допинга. Намера му је да буде довољно одређен како би се постигла потпуна усклађеност на питањима која изискују униформност, а ипак и довољно уопштен на другим подручјима како би се осигурала флексибилност провођења договорених принципа борбе против допинга.

СВЕТСКИ ПРОГРАМ БОРБЕ ПРОТИВ ДОПИНГА

Светски програм борбе против допинга обухвата све оне елементе који су потребни за осигуравање оптималне усклађености и најбољих искустава у међународним и националним програмима борбе против допинга. Главни елементи су:

I ниво: Кодекс

II ниво: Међународни стандарди

III ниво: Модели најбољих искустава и упутства

Међународни стандарди

Међународни стандарди за различита стручна и оперативна подручја у склопу програма борбе против допинга доносе се уз саветовање с потписницима и владама, а одобрава их Светска антидопинг агенција (WADA). Сврха Међународних стандарда је усклађивање између организација за борбу против допинга које су одговорне за специфичне стручне и оперативне делове антидопинг програма. Придржавање Међународних стандарда обвезно је због удовољавања Кодексу. Међународни стандарди могу бити ревидирани с времена на време од стране Извршног одбора WADA-е, а после је разумног саветовања с потписницима и владама. Осим ако то није другачије прописано Кодексом, Међународни стандарди и све ревизије ступају на снагу на датум који је тачно одређен у Међународном стандарду или ревизији.

Модели најбољих искустава и упутства

Моделу најбољих искустава и упутства, који се темеље на Кодексу, израђивана су и биће израђивана да понуде решења у различитим подручјима борбе против допинга. Моделе ће препоручити WADA и биће стављани на располагање потписницима на њихов захтев, али модели неће бити обвезујући. Осим давања огледних докумената о борби против допинга, WADA треба потписницима пружити и помоћ у стручном усавршавању.

ДЕФИНИЦИЈА ДОПИНГА

Допинг се дефинише као појава једног или више кршења антидопинг правила у смислу члана 2.1. до 2.8. Кодекса.

КРШЕЊЕ АНТИДОПИНГ ПРАВИЛА

Спортисти или друге особе биће одговорне за познавање онога што чини кршење антидопинг правила и за познавање супстанци и метода које су укључене на Листу забрањених допинг средстава. Кршења антидопинг правила су:

2.1. Присутност забрањене супстанце или њених метаболита или маркера у узорку спортисте.

Лична дужност свакога спортисте је да осигура да ниједна забрањена супстанца не доспе у његово тело. Спортисти су одговорни за сваку забрањену супстанцу или њен метаболит или маркер чија се присутност открије у њиховом узорку. У складу с тим, није потребно доказивати намеру, грешку, немар или незнање спортисте о коришћењу супстанци како би се утврдило кршење антидопинг правила према одредби члана 2.1.

2.2. Коришћење или покушај коришћења забрањених супстанци или забрањених метода од стране спортисте.

2.3. Одбијање или пропуштање давања узорка без уверљивог објашњења након што спортиста прими конкретно објашњење у складу са примењивим антидопинг правилима, као и свако друго избегавање давања узорка.

2.4. Кршење примењивих услова с обзиром на расположивост спортисте за тестирање на допинг изван такмичења, укључујући неподнесу, а тражену информацију о локацији и пропуштена тестирања која се темеље на правилима која су у складу с Међународним стандардима за тестирање. Било која комбинација три пропуштена теста и/или грешке у обавештавању у периоду од 18 (осамнаест) месеци, одређеном од стране организације за борбу против допинга с надлежношћу над спортистом, представљаће кршење антидопинг правила.

2.5. Неовлашћено мешање или покушај мешања у било који део допинг контроле.

2.6. Поседовање забрањених супстанци и забрањених метода.

2.7. Недопуштено трговање или покушај недопуштеног трговања забрањеним супстанцама или забрањеним методама.

2.8. Давање или покушај давања спортисти било које забрањене супстанце или забрањене методе на такмичењу или давање или покушај давања спортисти изван такмичења било које забрањене супстанце или било које забрањене методе која је забрањена приликом тестирања и ван такмичења, помагање, подстицање, промовисање, прикривање или свака друга врста саучесништва које укључује кршење антидопинг правила или било какав покушај кршења антидопинг правила.

ЕТИЧКИ СТАНДАРДИ У СПОРУ КАО ПРЕВЕНТИВА У БОРБИ ПРОТИВ ДОПИНГА

Етика је практична грана филозофије која се често дефинише као наука о моралу. Морал се дефинише као систем норми или правила људског понашања, који са практичне стране подразумева оно што је добро са аспекта међуљудских односа и односа појединца према друштву (Brkljačić, 2007). Проучавањем етике у спорту, односно применом општих етичких сазнања на специфични систем спорта, бави се филозофија спорта (Melzer, Elbe & Brand, 2010).

Дуго се на бављење спортом гледало у складу са пословицом „у здравом телу здрав дух“ и истицане су његове позитивне педагошке импликације повезане са ширим друштвеним значајем спорта. Тако замишљен шири друштвени значај спорта је претпостављао развој позитивних друштвених вредности кроз бављење спортом. Особине попут кооперације, поштовања правила, поштовања других, искрености, саосећања и фер-плеја треба да буду исходништа укључености у спорт, а оне све заједно представљају скуп компонената општег моралног развоја личности (Mitić & Radovanović, 2011).

Међутим, о односу учествовања у организованим спортским активностима, са једне, и моралног понашања и смањења делинквенције, са друге стране, не постоје једнозначни подаци. Поједини истраживачи (Segrave, Moreau & Hastad, 1985) проналазе да постоји обрнута сразмера када су у питању учествовање у спортским активностима и појава делинквенције, док други (Telama & Liukkonen, 1999) тврде да дечаци укључени у спорт показују већу предиспозицију за агресивне облицике понашања у односу на дечаке који нису укључени у спорт. Најстудиознија истраживања (Shields & Bredemeier, 1995) показују, супротно наведеним подацима, да не постоји директна узрочна веза између бављења физичким вежбањем и моралног развоја.

Могуће објашњење оваквих налаза јесте да из саме природе спорта као феномена произилази њему иманентна тензија (Franke, 1978). Таква тензија јесте продукт чињенице да се, са једне стране, од учесника очекује да победи противника, а са друге да је обавезно показати фер понашање. Ситуација у савременом елитном спорту је још тежа, јер су очекивања друштва у целини заснована на материјалистичком гледишту које пренаглашава победу и захтева успех по сваку цену (Volkwein, 1995).

Шта заправо представља спортски морал и каква је његова генерална повезаност са коришћењем допинг средстава? Домаћи аутори истичу да „Спортски морал спада у општу област морала у контексту спорта. Испољава се у уверењима, судовима и поступцима, који се односе на то шта је правилно, а шта неправилно и неморално у спорту, а обухвата: фер-плеј, спортско понашање и карактер“ (Ваџанас, Petrović & Manijlović, 2011, стр. 29). Под фер-плејом наведени аутори подразумевају поштовање правила спорта у циљу обезбеђивања подједнаких шанси за победу. Страни аутори (Voixados & Cruz, 1995) операционализују дефиницију фер-плеја кроз шест облика понашања: поштовање правила, добри односи са противницима, једнакост шанси и услова за све учеснике, избегавање „побеђивања по сваку цену“, часно поступање, и у победи, и у поразу, и пружању тренутног максимума у извођењу. Валеранд и сарадници

(Vallerand, Briere, Blanchard & Provencher, 1997) конструисали су упитник за процену оријентације ка спортском понашању (MSOS – Multi-dimensional Sportpersonship Orientations Scale). Субскеале овог упитника су: посвећеност учествовању, поштовање друштвених конвенција, поштовање правила и званичника на спортским догађајима, поштовање противника и негативни приступ учествовању, који подразумева израженост важности побеђивања.

Тајлер (Tyler, 1990 према Donovan, Egger, Kapernick & Mendoza, 2002) у начину сагледавања моралности у спорту, и уопште, разликује два приступа: инструментални и нормативни. Ако се у обзир узме само инструментални приступ поштовању закона и моралности у најширем смислу, одлука о отпочињању коришћења допинга се најлакше објашњава теоријом застрашивања (Paternoster, 1987), по којој појединци вагају вероватноћу и озбиљност могућих санкција у односу на могућу корист од таквих поступака. Наравно, што је санкционисање вероватније, а казне озбиљније, и ефекат застрашивања ће бити снажнији. Инернализацијом моралних принципа (доживљавањем важећих норми као сопствених моралних принципа) повећаће се ефекат застрашивања (Rupp, 2008 према Metzger et al. 2010), јер особа сада не вага само могуће суочавање са законским последицама, већ и са последицама кршења сопствених вредности. Последице кршења сопствених моралних вредности су редовно праћене кривицом и могу имати дугорочне психолошке последице по човека. Нормативни приступ говори да је битно поштовање закона *per se*, и он је по природи ствари у тесној вези са моралношћу као особином личности спортисте.

Лоре (Laure, 2009) не говори о узимању допинга, већ се служи термином допинг понашање, и са правом, када тврди да није супстанца та која дефинише понашање, већ разлози због којих се она користи. Он сматра да данашње друштво врши притисак на људе кроз своје институције (школе, фирме, породицу, спортске клубове, медије), смањује им самопоштовање и повећава анксиозност, а људи са оваквим особинама имају веће шансе да прибегну различитим стимулансима. У вези са тим он сматра да успешну и трајну превенцију коришћења стимулативних средстава треба да чини појачавање психосоцијалних компетенција кроз адаптивне животне способности, а најснажнији акценат је на развоју асертивности и способности одбијања („начин да се каже не“ стратегије). Обе наведене психо-социјалне компетенције могу бити у тесној вези са моралним понашањем. Лоре (Laure, 2009) види огромну одговорност друштвене климе оличене у доминантном такмичарском менталитету савременог друштва за повећани број корисника допинга. Други аутори (Arndt, Singler & Treulen, 2004) говоре и о допинг менталитету, термину који се односи на личну диспозицију ка коришћењу допинга, која укључује и вредносну оријентацију ка материјалним стварима.

Поједини аутори (Moran, Guerin, Kirby & MacIntyre, 2008) посматрају коришћење допинг средстава као варање. Варање у спорту Редифорд (Reddiford, 1998) објашњава кроз постојање три услова. Први услов јесте да варање подразумева стицање нелегитимне предности нарушавањем правила игре, док други услов, односно нужни део варања гласи да варање подразумева скривање таквог понашања. Трећи услов се односи на успешност нелегитимног понашања, оправдано сматрајући да је варање успешно уколико преварени након преваре остане у уверењу да је све било поштено.

ПРИСТУП ТРЕНИРАЊУ И ЕТИЧКО ПОНАШАЊЕ

Опхођење тренера према спортистима је у тесној вези са развојем личности и нарочито моралности код спортиста. Тренери имају огроман утицај на развој неспортског понашања у најширем смислу код спортиста (Long, Pantaleon, Bruant & d'Arripe-Longuville, 2006). Овај утицај је, наравно, најизраженији када су у питању млади спортисти. Тренери су репрезенти важећих друштвених норми које најдиректније усађују у спортисте који су им поверени и они су у великој мери одговорни за формирање напред дефинисаног појма допинг менталитета (Arndt et al., 2004). Међу младим спортистима узраста од 10 до 15 година проценат корисника је 0,7% (Wroble, Gray & Rodrigo, 2002), а први контакт са појединим озбиљним допинг средствима се обично јавља између 12. и 13. године (Kokkevi et al., 2008). У прилог тврдњи да је ово озбиљан проблем можемо навести податке о броју деце укључене у спорт. По Мартенсу (Martens, 1988) 44% деце узраста од 6. до 16. године у Сједињеним Америчким Државама активно учествује у организованим спортским програмима, а у бившој СФРЈ 43,6% од укупног броја спортиста су чинили спортисти млађи од 19 година. (Ваџанас, Lazarević & Arunović, 1994)

Аутори (Smoll & Lefebre, 1979) наводе да се рад са децом у спорту може одвијати по хуманистичком приступу или по моделу спорта одраслих. Хуманистички приступ посматра спорт као превасходно васпитно средство чији је првенствени циљ адекватни психо-социјални и физички развој детета. Успех у такмичењима као саставном делу организованог спорта се не поистовећује са победом, већ се посматра кроз призму оптималног развоја дечије личности. Са друге стране, уколико се дечијем спорту приступи са становишта да су деца исто што и одрасли, само физички мањи, говори се о организовању дечијег спорта по моделу одраслих. Успех се у потпуности изједначава са победом и она постаје једини циљ. Ова дихотомија у погледу сагледавања спорта највише се огледа у тренерском приступу тренерању младих спортиста. Бачанац, Петровић и Манојловић (2012) објашњавају разлику између два основна приступа које тренер може имати и који су у тесној вези са њиховом тренерском филозофијом: позитиван и негативан приступ. Према позитивном приступу примарна ствар је спортиста, а не победа. Победа није једино мерило успеха, већ је то максимално улагање напора. У вези са тим аутори истичу да се користе лични стандарди успешности, односно сагледава се колико је поједини спортиста напредовао у односу на своја претходна извођења. Тренери који практикују позитиван приступ тренирању у раду се превасходно служе охрабрењима, наградама и подстицањима. Код негативног приступа тренирању инсистира се на победи по сваку цену, и победа је и основни циљ и једино мерило успешности. Тренери са негативним приступом тренирању преферирају критику, кажњавање и притисак као облике мотивације спортиста и њих не занима развијање правилних вредносних оријентација код младих спортиста.

Различити приступи тренирању младих спортиста доводе до развијања различитих особина код тих младих људи. Аутори (Ваџанас i dr., 2011) налазе да млади спортисти које тренирају тренери, који практикују негативни приступ тренирању, показују значајно већи степен генералне, вербалне и физичке агресивности, љутње и непријатељства у односу на оне спортисте које тренирају тренери са позитивним приступом тренирању. Ипак, најважнија

разлика између ове две групе спортиста, која је у вези са коришћењем допинга, јесте повећани индекс неспортског понашања, импулсивност и мањак самопоштовања код спортиста чији тренери практикују негативни приступ. Виши индекс неспортског понашања подразумева да су они спремнији да примене све облике неспортског, неетичког и нефер понашања (у које свакако спада и коришћење недозвољених допинг средстава), док мањак самопоштовања одсликава чињеницу да они мање верују у своје опште и спортске квалитете. Ниско самопоштовање се у истраживањима показало као значајан предиктор коришћења допинга код спортиста. (Seligman, 1991, Anshel, 1991, Laure, 2009) као и импулсивност и став „победити по сваку цену“ (Elliot & Goldberger, 1996). На основу ових података сматрамо да можемо закључити да су тренерска филозофија и приступ тренирању младих спортиста повезани са развојем особина код спортиста које, са једне стране, чине плодно тле за почетак коришћења допинга, али са друге стране дају одличну основу за превенцију таквог понашања.

Ако су етика и морал битни за почетак коришћења допинга, да ли се њиховим јачањем може превентивно деловати?

Моралношћу, а нарочито моралним расуђивањем су се бавили бројни психолози. Треба најпре поменути рад Пијажеа (Piaget, 1965) који је први указао на постојање стадијума у развоју моралности. Он је дефинисао два основна стадијума: стадијум хетерономне моралности, на коме дете беспоговорно за једину моралну вредност прихвата оно што му његови ауторитети одреде и стадијум аутономне моралности, у коме, услед интензивног когнитивног развоја долази до промене и моралност се не изједначава са послушношћу, већ са праведношћу. Пијажеово становиште о стадијумима у развоју моралности прихвата и други великан у области проучавања моралности – Лоренс Колберг (Kohlberg, 1976). Колберг знатно детаљније разлаже процес развоја моралности, који се, по његовом мишљењу, може одвијати кроз три нивоа. У оквиру сваког од нивоа постоје по два стадијума. Први ниво развоја моралности назива се предконвенционални и може се поделити на стадијум потпуне хетерономије, на коме се правила поштују да би се избегла казна и стадијум индивидуализма и инструменталне сврхе и размене, на коме особа показује прве знаке реципроцитета у схватању моралних принципа и деловању у складу са њима. Конвенционални ниво моралности се састоји од стадијума уважавања узајамних очекивања, односа и међусобног саглашавања, пре свега са блиским особама, док се на следећем стадијуму као вредности узимају већинске актуелне моралне вредности једног друштва. Колберг сматра да 50 до 60 процената људи остане на другом нивоу и никада не дође до нивоа постконвенционалног моралног суђења (Колберг, према Стојиљковић, 1998). Трећи, постконвенционални ниво моралног расуђивања је највиши ниво који особа може постићи. На првом стадијуму постконвенционалности особа увиђа да друштвене вредности нису апсолутне и да их је могуће (демократски) мењати, док је на другом стадијуму у оквиру постконвенционалног нивоа моралног суђења особа вођена универзалним моралним начелима и уколико су таква начела у супротности са важећим прокламованим правилима и законима, особа ће деловати у складу са универзалним моралним начелима правде и поштовања других. Водећи истраживач у нашој земљи у области психологије морала Снежана Стојиљковић (1998) истиче значајан допринос Реста (Rest, према

Стојиљковић, 1998) у анализи процеса моралног суђења. Рест (према Стојиљковић, 1998) наглашава четири унутрашња процеса која су значајна за морално деловање: 1) тумачење ситуације и идентификовање моралног проблема, 2) изналажење решења шта треба урадити у одређеној ситуацији и стварање плана акције, 3) прављење избора између моралних и ванморалних вредности ради доношења одлуке шта заиста урадити и 4) спровођење у дело планиране моралне акције. Свака од наведених компоненти је нужна за моралну акцију, те свака од њих може бити и проблематична. Особа може не поседовати адекватне когнитивне или емоционалне способности да протумачи за њу сложену ситуацију, може немати довољно развијено адекватно морално резоновање, те да ванморалне вредности (на пример, лична корист) надјачају моралне вредности, односно особа може имати недостатак истрајности, одлучности или снаге ега да одлуку спроведе у дело (Стојиљковић, 1998).

Морално расуђивање није само разликовање доброг од лошег, већ индивидуални евалуациони процес који би требало да буде конзистентан са личним вредностима, идеалима и циљевима (). Често највећи притисак и претња доношењу исправне моралне одлуке и поступању у складу са њом, инсистирање на постизању циљева, било самопрокламованих, било наметнутих од стране других.

Мелцер и сарадници (Melzer et al., 2010) раде на покушају укључивања процеса тренинга моралног и етичког доношења одлуке у програме превенције допинга. Овакви програми постоје у Данској и Норвешкој, али нема адекватних, интернационално доступних евалуација ефеката ових програма. Аутори (Melzer et al., 2010) се ослањају на већ разрађени систем тренинга етичког понашања, који је присутан у пословним организацијама. Оправдање за примену система везаног за пословно окружење на спортско, налази се у сличности ова два система. Робинсон (Robinson, 2003) каже да је и спорт постао велики бизнис, те да је бављење спортом занимање за професионалне спортисте, који живе од својих примања на основу спортских постигнућа и резултата. Услед оваквог стања ствари спортисти и спортске организације желе да максимализују зараду и под великим су притиском да успеју, услед чега занемарују етичке принципе третирајући их као сметњу (Melzer et al., 2010) Примарни циљеви етичких курсева у бизнис окружењу се базирају на неколико циљева (Brinkmann & Sims, 2001): 1) познавање сопствених моралних вредности, 2) морална свесност, 3) тренинг нормалног расуђивања, 4) дељење моралних принципа са другима, 5) управљање моралним конфликтима, 6) морална храброст и 7) критички ставови према пословној етици и преиспитивање садржаја етичких курсева.

Главни разлог зашто су се аутори (Melzer et al., 2010) одлучили да уврсте овакав курс у програме превенције допинг понашања лежи у чињеници да су истраживања показала да спортисти знају шта је забрањено, а шта дозвољено понашање у спорту и имају негативан став према коришћењу допинга, а опет, у одређеним ситуацијама, посежу за употребом недозвољених средстава. Наведена контрадикција је основ за сагледавање употребе допинга не као резултата дугорочно планиране одлуке, већ одлуке која је под великим утицајем личносних и ситуационих фактора (Melzer et al., 2010). Будући да се ситуациони фактори у животу спортисте често мењају, јачање адекватног

моралног расуђивања и доношења одлуке које се транспонује из ситуације у ситуацију би требало бити суштински допринос повећаној резистенцији према допингу.

Мелцер и сарадници (Melzer et al., 2010) базирају свој програм на Линдовом (Lind, 2009) тренингу моралних способности кроз дискусију моралних дилема са додатком да учесници морају донети конкретну одлуку шта би урадили када би се заиста нашли у таквој ситуацији. Учесници програма се суочавају са са ситуацијама које нису етички једнозначне и испитаници их самостално и спонтано решавају и доносе одлуку о томе шта би било исправно деловање, након чега бивају упитани колико су задовољни својом одлуком. Након тога креће суштински део тренинга у коме се учесници суочавају са аргументима за одлуку и против исте, коју су донели. Ови аргументи се базирају на анализи односа између ризика и користи, на правилима и нормама које су културолошки и друштвено детерминисане и на аргументима који су карактеристични за одређене специфичне етичке принципе (Gandz & Hayes, 1988). Културолошки детерминисани аргументи нису апсолутни већ релативни, и увек има оних који иду у прилог донетој одлуци и оних који је етички оспоравају. Успешно суочавање са контрааргументима и њихово уважавање приликом доношења одлуке јесте оно што утиче на квалитет моралног расуђивања и деловања, који би требало да буде коначан исход овако осмишљеног тренинга. Да би показали реалне ефекте моралног тренинга, аутори (Melzer et al., 2010) су формирали три експерименталне и једну контролну групу испитаника. Прва експериментална група пролази кроз тренинг етичког доношења одлука, друга кроз психо-едукациони тренинг, а трећа кроз комбинацију оба тренинга. Стручна и научна јавност жељно ишчекује публикацију резултата ове студије, без обзира што су и аутори истраживања свесни да је процес доношења етички исправних одлика тек један од фактора који утичу на отпочињање коришћења допинга у спорту.

На крају, ипак, морамо упутити једну принципијелну замерку овакво конципираном тренингу. Она се односи на то да је овакав тренинг изгледа готово искључиво базиран на разумској, интелектуалној основи (Етика правде) занемарујући емоционални аспект моралности (Етика бриге). Дакле, подржавамо иницијативу Сојиљковићеве и бројних других аутора да се „поред Етике правде и Етика бриге укључи као комплементарни критеријум у тумачењу моралности“ (Стојиљковић, 1998, стр. 231).

АНТИДОПИНГ КРОЗ ПЕДАГОШКИ ПРИСТУП

Антидопинг програми треба да промовишу спортски дух како би створили окружење које одлучно подржава спорт без допинга и има позитиван и дугорочан утицај на изборе које чине спортисти и друге особе. Такве програме би требало усмеравати ка младим људима, у складу с њиховим степеном развоја, у школама и спортским клубовима, родитељима, тренерима, одраслим спортистима, спортским функционерима, медицинском особљу и медијима.

Увођење материјала са антидопинг садржајем у школски систем није ни мало лако, јер свака новина у почетку наилази на мањи или већи отпор. Новина је била и увођење физичког вежбања у школе. Један од оснивача модерне педагогије Јан Амос Коменски није размишљао о отпорима и проблемима јер је чврсто веровао у неопходност увођења наставе физичког васпитања у школе. Он је физичко вежбање сматрао неутуђивим делом живота младих људи и неопходним условом за одржање здравља човека па је у наставне планове увео физичко васпитање као школску обавезу.

Програм физичког васпитања се највећим делом реализовао кроз дечје моторичке игре као један од основних модалитета рада са децом предшколског и школског узраста. Кроз игре које се примењују у физичком васпитању могуће је ефикасно и ефективно утицати на развој карактера и врлина. Коменски је посебно истицао значај такмичења у васпитању, у коме се побеђује храброшћу, а не обманом (Илић, 2006). Сувишно је говорити да коришћењем допинг средстава обмањујете противнике, али и сами себе, нарушавате једнакост међу такмичарима и стичете значајну и неоправдану предност. Таква победа до које се стигло обманом, не представља истинску победу коју треба славити већ је резултат недостатка моралних врлина корисника ових средстава.

Такође, у својим делима (Komensky, 1653) Коменски је истицао потребу да се са вежбањем карактера и врлина крене од првих година живота. На питање како се дете на тако малом узрасту може навикнути на овако важне ствари, одговарао је како се дрвце може пуно лакше савити него одрасло дрво, како би расло овако или онако, исто тако се може извежбати и младеж у првим годинама живота, у свему што је добро, пуно брже него касније (Komensky, 1653). Ово се може у потпуности пренети и на спортисте и њихово формирање, односно формирање њихових моралних врлина и карактера. Неупоредиво је теже формирати правилне моралне вредности и чврст карактер код већ формираног спортисте, него учинити то код младог дечака или девојчице који се тек упознају са светом спорта и свиме шта он носи.

Идентично мишљење о раном формирању вредности деце имао је и Џон Лок. Његова изрека *tabula rasa* значи да је дете једна празна таблица коју тек треба исписати, односно формирати. Лок, такође, инсистира на физичком васпитању при формирању карактера и воље и изграђивању центлмена – човека чије је понашање у складу са највишим моралним стандардима.

Из Енглеске нам поред Џона Лока и његовог „центлмена” долази и „центлменски спорт” – бокс. Иако немају никакве директне везе, заједнички им је развој појединих племенитих особина. Иако на први поглед нема много племенитости у размени удараца два такмичара гледајући из историјске перспективе, бокс је био много мање насилан начин решавања спора у поређењу са двобојима који су се често завршавали смртним

исходом. Приликом борбе су се поштовала одређена правила, иако помало сурова, ипак јасно дефинисана. Два човека су била супротстављена један наспрам другог голи до појаса без икаквог оружја осим голих руку. Није било дозвољено ударање лактовима, главом, шутирања, ударања испод појаса, као ни ударање противника који није у усправном положају. Инсистирање на центлменству и поштеној победи је управо оно што треба преузети из овог спорта.

Док су боксери били голи до појаса, у античкој Грчкој спортисти су се такмичили наги. Више је разлога због којих су се такмичили без одеће, а један од разлога је то што се на тај начин није могло ништа сакрити. Треба напоменути да тада није постојао софистицирани систем допинга и да је на овај начин обезбеђиван равноправан положај такмичара. Такође, у античким олимпијским играма је било довољно једном реченицом дефинисати правила која су подразумевала и забрану допинга – *нису дозвољени непоштени поступци* (Илић, 2006).

Први писани трагови који говоре о поштовању противника и стварању етике у борби везују се још за мрачно доба. Филозоф Raymond Lully је описао витешке идеале у свом делу *Књига о правилима витештва*. У првом тренутку ова правила су била намењена ратницима, да би се временом преносила и на „ратнике на спортском терену“.

На идеалима витештва и центлменства настао је и идеал фер-плеја. Бројне игре које су биле веома популарне међу становништвом у Енглеској су биле доста грубе све до почетка 19. века. Управо тада у елитним енглеским школама настаје фер-плеј какав познајемо данас. Један од првих реформатора у енглеским школама је био Richard Mulcaster, директор Merchant Taylors' School у Лондону од 1560. до 1586. који је сматрао да спорт може служити циљевима васпитања и јачању моралних вредности (McIntosh, 1979). Е. С. Weldon, директор Harrow школе 1881-1895, указивао је на потребу поштовања неких етичких норми без којих спортска такмичења губе свој смисао и сврху. Сматрао је да је неопходно да спортка такмичења буду „чиста“, односно да буду заштићена од свих ствари које могу да наруше дух игре. Учење о фер-плеју у спорту је неопходно као и поштење у пословању (Mangan, 1998). Вероватно је највећи утицај на идеал фер-плеја имао Thomas Arnold управник колеџа у Рагбију, који је инсистирао да његови ученици постану морални хришћани центлмени. Управо са тим циљем пропагирао је спорт игран по правилима која су промовисала здраву конкуренцију и такмичење. Њихове идеје су имале велики утицај на оснивача модерних олимпијских игара Пјера де Кубертена, који је Томаса Арнолда називао „оцем модерног спорта“ (MacAloon, 1981).

Вероватно је фер-плеј у почетку заговаран једноставно у сврху преживљавања у грубим играма које су се одвијале „inter pares“, односно између једнаких, да би касније једнакост постала темељна карактеристика модерног спорта (Renson, 2009). Употребом недозвољених средстава се та темељна карактеристика спортског идеала руши, а без својих основних карактеристика цео систем спорта губи смисао.

Фер-плеј је део и претпоставка, услов игре, па и победе. Поставља се питање да ли је то нужан или довољан услов? У време када победник добија велике материјалне и нематеријалне користи, многи се воде макијавелистичком начину размишљања где циљ оправдава средства и где се зарад победе користе сва дозвољена, али и недозвољена средства. Посезањем за допинг средствима крше се сви идеали зарад потенцијалног

остваривања циља. Очигледно је да ово размишљање има велико упориште у професионалним спортистима, о чему говори и истраживање др Robert Goldman-a, касније објављено и у познатом америчком часопису Sport Illustrated где је објавио анкету коју је спровео над бившим и тадашњим олимпијцима упитавши их да ли би користили неко допинг средство уколико би вероватноћа да буду ухваћени била мала, а та им дрога дала значајне предности. Укупно 195 испитаника одговорило је да би то урадили, а свега троје да не би. Тренд је потврђен у појединачним спортовима што није тешко закључити с обзиром да је забрињавајуће мали број спортиста одговорио да не би користили допинг средства ни када би били сигурни да се она не би могла открити. Поставља се питање да ли они верују да превара у спорту која није откривена не представља стварну превару или једностано сматрају да циљ оправдава сва средства.

Посвећивањем веће пажње идеалима фер-плеја, на којима је настао спорт, правовременим и сталним радом са децом укљученом у спортске активности, са посебним акцентом на педагошки аспект, јачале би се праве вредности и идеал спортског витештва. Победа по сваку цену би постала безвредна и нешто чиме се победници не би могли искрено поносити.

Информациони и едукациони антидопинг програми не смеју бити ограничени на спортисте међународног или националног нивоа, већ треба да укључе све особе повезане са спортом. Помоћно спортско особље треба образовати тако да саветује спортисте о смерницама борбе против допинга и правилима која су прихваћена према Кодексу. Помоћно спортско особље обухвата све особе укључене у спорт: инструктор, тренер, менаџер, посредник, тимски радник, доктор или члан помоћног медицинског особља, родитељ или било која друга особа која ради са спортистима који учествују или се припремају за учествовање у спортском такмичењу, или их лечи. Медији такође треба да учествују у подржавању и промовисању ових информација.

Светска антидопинг агенција (WADA, 2011) предложила је модел са три нивоа превентивног приступа у оквиру формалног система образовања.

Ниво 1: Основни увод за антидопинг у школском окружењу

На овом нивоу прво треба успоставити везу са државним сектором који је задужен за формално образовање ради могућег (али не и обавезног) систематског укључивања антидопинг садржаја у наставни план и програм. Овај приступ је флексибилан с циљем лакшег промовисања. Материјали који се користе морају да буду независни и једноставни за коришћење, те да не захтевају неку врсту додатне обуке наставника. Поред наставника као главних носилаца могу бити укључени и школски педагози и психолози. Примери активности на овом нивоу:

- Различите ваннаставне активности: тематски конкурс за борбу против допинга (поезија, плакати, драма, итд.),
- Материјали за наставнике: књижица са антидопинг „играма”, једноставним за читање и са задацима за довршавање.

Ниво 2: Делимична интеграција антидопинга у наставни програм

На овом нивоу, партнерство са државним просветним властима треба да буде озваничено на одговарајућем нивоу (министарства, школски одбори). Ово партнерство је од пресудног значаја за промовисање програма, обуку реализатора и добијање материјалних средстава. Уз наведено, треба планирати неке од наставника који ће бити задужени за праћење и процену адекватности коришћења материјала. Потребно је завршити едукацију наставника и припрему педагошког материјала за такву врсту наставе. За реализацију треба користити разноврсне наставне активности које су на располагању и подстицати критична размишљања, писмени и усмени израз, заједничко учење, креативност, итд.

Ниво 3: Пуна интеграција антидопинга у наставни програм

Партнерство са државним просветним властима треба да буде учвршћено. Министарство просвете мора да развија, промовише и спроводи програм у оквиру великог броја школа и на различитим нивоима наставе. Укључивање експерата треба да допринесе утврђивању обима и редоследа наставних материјала. Различити материјали могу се користити у различитим предметима (нпр. активности читања на часовима језика, научне чињенице у вези са допингом на часовима физичког васпитања, дискусије о моралу и етици у спорту повезаним са допингом на часовима грађанског васпитања итд.)